

ALKHOLOPINIONEN OCH VERKLIGHETEN

DAVID KARLSSON, SÖREN HOLMBERG
OCH LENNART WEIBULL

Sammanfattning

I kapitlet visas att stödet för Sveriges restriktiva alkoholpolitik är brett och att opinionsutvecklingen över tid går i än mer restriktiv riktning. Svenska folkets alkoholpolitiska åsikter har samband med vilka verklighetsuppfattningar man har om alkoholkonsumtionens konsekvenser. Ju mer pessimism beträffande alkoholens effekter och problemets omfattning i Sverige desto mer restriktiv är hållningen till alkoholpolitiska styrinstrument. Däremot tycks upplevelser av att närstående dricker för mycket – vilket 37 procent av svenska folket har – inte ha någon betydelse för åsikter om alkoholpolitik.

Et t skäl till varför människor är oeniga om vilken politik som bör föras har att göra med skillnader i individernas ideologiska principer och föreställningar om vad ett gott samhälle är. Men även när vi delar samma principer är vi inte alltid överens om hur den värld vi lever i ser ut och fungerar. Vi har alla olika erfarenheter och skapar våra verklighetsföreställningar från olika kunskapskällor. När verklighetsbilderna går isär, till exempel kring vilka typer av konsekvenser som vissa samhällsföreteelser medför, kommer vanligen också de politiska prioriteringarna att skilja sig åt.

I detta kapitel kommer vi att studera hur människors kunskap om alkoholkonsumtionen och dess konsekvenser förhåller sig till åsikter om vilken alkoholpolitik Sverige bör föra. Det handlar dels om mycket konkreta erfarenheter av alkoholkonsumtion, närmare bestämt om människor har egna upplevelser av att närstående dricker för mycket, dels om vilka generella verklighetsuppfattningar de har om alkoholkonsumtionens omfattning och effekter.

Kapitlet är en rapportering av ett flerårigt projekt där vi analyserar alkoholopinionen i Sverige.¹ Projektets syftar till att bygga upp en bred förståelse över de faktorer som påverkar vad svenska folket tycker om svensk alkoholpolitik. Steg för steg provar vi nya förklaringsfaktorer kopplade till människors sociala bakgrund, dryckesvanor, problemupplevelser och värderingar. I detta kapitel ligger fokus på erfarenhets- och kunskapsperspektiv.

Internationell forskning har visat att människor har lättare att acceptera politiska styrmedel om de ingriper mindre i deras liv – och det är förstås storkonsumenter av alkohol som personligen påverkas mest av den restriktiva alkoholpolitiken

(Diepeveen m.fl., 2013). I tidigare studier där vi bland annat undersökt samspelet mellan alkoholvanor och attityder till alkohol som samhällsproblem och politisk fråga är ett huvudresultat att alkoholkonsumtion samvarierar positivt med en liberal inställning i alkoholpolitiska frågor (Holmberg & Weibull, 2006, 2007, 2012, 2013, 2014 – jfr. Giesbrecht m.fl., 2005; van der Sar m.fl., 2012).

Hur alkoholens problem förstås i Sverige har förändrats över tid liksom instrumenten att komma till bukt med dessa problem (Edman & Olsson, 2014). Våra tidigare studier har visat att en majoritet av svenska folket anser att alkoholkonsumtion har positiva eller neutrala konsekvenser för dem själva, men negativa konsekvenser för samhället. Människor upplever alkoholens problem som störst på nationell nivå, som något mindre på lokal nivå – den egna kommunen – och som allra minst i den privata sfären. Problemupplevelsen är en avgörande förklaringsfaktor för bedömningen av olika politiska förslag på det alkoholpolitiska området. När människor tar ställning till alkoholpolitiska styrinstrument som på olika sätt försvårar deras möjligheter att konsumera alkohol är det analysen av alkoholens samhällseffekter som är den starkaste förklaringsfaktorn, och endast i mindre grad upplevelserna från den privata sfären. Överlag gör människor mer eller mindre pessimistiska bedömningar av alkoholens generella samhällskonsekvenser, men det tycks som att dessa bedömningar inte är särskilt nyanserade när det gäller betydelsen av effekter på olika områden som till exempel folkhälsa, otrygghet och ansvarslöshet (Holmberg, Karlsson & Weibull, 2015; Karlsson, Weibull & Holmberg, 2016).

En annan faktor som i dessa tidigare studier tonat fram som central är värderingar och ideologi. Det är inte förvånande att traditionella politiska dimensioner som vänster-högerideologi bidrar till att förklara åsikter om politiska styrmedel som berör skatters storlek och statens roll i förhållande till individen. Men det finns även politiska värderingar specifikt kopplade till alkohol, en alkoholideologi, som har stor betydelse för åsikter om alkoholpolitiska styrinstrument. Den specifika alkoholideologin kan mycket väl vara en viktigare förklaring bakom alkoholopinionen än både vänster-högerideologi, problemupplevelser och livsstilsfaktorer – även om det är svårt att jämföra och hålla isär dessa faktorer (Karlsson, Weibull & Holmberg, 2016).

Vi har alltså sett att det finns ett samband mellan människors alkoholideologi och deras problemupplevelse – de som upplever problemen som större och mer negativa är också mer alkoholrestriktiva. Men är det verklighetsbilder som formar ideologin eller är det kanske ideologin som påverkar bilden av verkligheten – och gör att man ser det man vill se? Båda tolkningarna är möjliga. I detta kapitel kommer vi att gå vidare med denna fråga och undersöka sambandet mellan människors erfarenheter och verklighetsbilder och deras åsikter om alkoholpolitik.

Resultat från amerikansk forskning tyder på att människors erfarenheter av att andra i ens närhet dricker för mycket påverkar deras åsikter i en alkoholrestriktiv riktning (Greenfield m.fl., 2007). Vår förväntning är därför att människor som

har nära privata erfarenheter av alkoholens skadeverkningar borde uppvisa ett starkare stöd för en restriktiv alkoholpolitik. På samma sätt förväntar vi oss att människor som upplever att alkoholkonsumtionens omfattning i Sverige är större och skapar större problem rimligen är mer positiva till restriktiv politik än de som menar att drickandet är mindre och konsekvenserna mindre skadliga eller till och med hälsofrämjande.

Alkoholopinionen – åsikter om alkoholpolitiska styrmedel

Det finns en rad alkoholpolitiska styrinstrument, varav skatter och restriktioner i fråga om försäljning och servering tillhör de mest effektiva (Barbor, 2010). I 2016 års SOM-undersökning ställdes två frågor om försäljningsrestriktioner och två om skatter.

Den centrala restriktionen i tillgången på alkohol i Sverige är Systembolagets försäljningsmonopol. Monopolet har gamla anor och har tidvis varit uppe till politisk diskussion. Generellt har det sedan 1990-talet blivit längre öppettider och på 2010-talet har det funnits förslag om så kallad gårdsförsäljning av vin. Systembolagets monopol har dock tills vidare behållits och gårdsförsäljning av alkohol har hittills inte realiserats. Inställning till monolet har undersökts i en rad olika studier sedan 1970-talet (se t.ex. Leifman, 1998). En fråga om det är ett bra eller dåligt förslag *att tillåta försäljning av starköl, vin och sprit i livsmedelsbutiker* har ställts i SOM-undersökningarna sedan 2001.

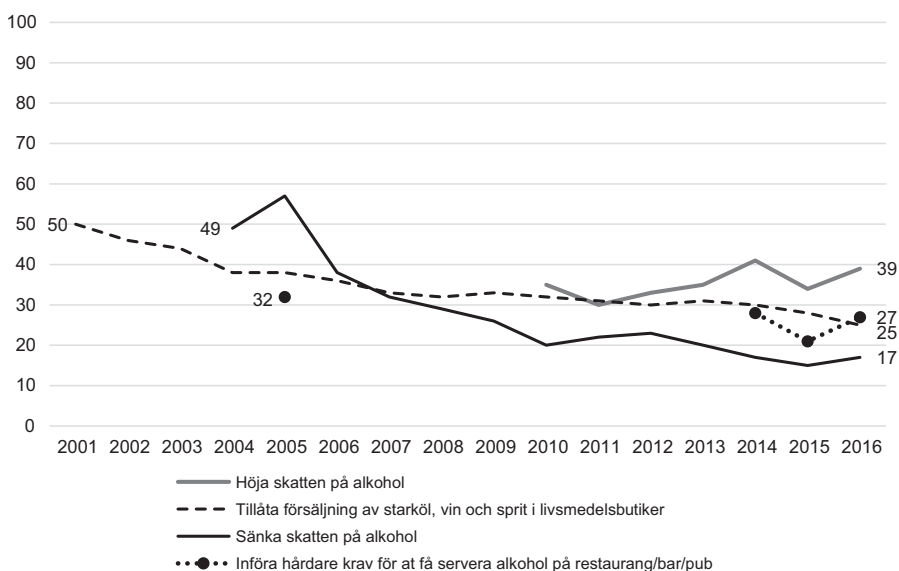
Restriktioner i fråga om tillgänglighet handlar inte bara om försäljning utan även om servering på barer, restauranger och dylikt. Principerna för vilka krav som ställs på ett serveringstillstånd återfinns i alkohollagen och tillämpningen av lagstiftningen ligger på kommunerna. Kommuner kan skilja sig åt när det gäller tillståndsgivningen, exempelvis hur många tillstånd som delas ut, vilka krav som ställs och hur dessa följs upp. Studier av politikernas åsikter i frågan har visat på inte obetydliga skillnader i synen på alkoholfrågor (Karlsson, 2012). I SOM-undersökningen har ställts en fråga, där svars personer får ta ställning till om det är ett bra eller ett dåligt förslag *att införa hårdare krav för att få servera alkohol på restaurang/bar/pub*.

När det gäller alkoholskatt har den politiska linjen normalt varit att upprätthålla en hög nivå – och att stegvis höja skatten. Detta har ofta speglat en politisk vilja att anpassa priset till den allmänna kostnadsnivån. I början på 2000-talet uppkom dock ett alternativt synsätt som innebar att den svenska alkoholskatten borde sänkas för att motverka privatinförsel av alkohol under de då nya EU-reglerna (SOU 2004:86, SOU 2005:25). Förslaget kom inte att genomföras, utan istället aktualiserades några år senare en höjning av skatten mot bakgrund av fallande realpriser på alkohol. Mot bakgrund av den dåvarande debatten introducerades i SOM-undersökningen 2005 en fråga om det var ett bra eller dåligt förslag *att sänka skatten på alkohol*. Senare tillkom även en motsvarande fråga om att *höja*

alkoholskatten. Den senare frågan ställdes för första gången i den nationella SOM-undersökningen 2010 (Holmberg, Karlsson & Weibull, 2015).²

Utfallet av de fyra frågorna i 2016 års undersökning finns redovisat i figur 1. I fråga om restriktionerna visar allmänheten ett klart stöd beträffande alkoholmonopolet: närmare 60 procent anser att det är ett dåligt förslag att tillåta försäljning av alkohol i livsmedelsbutiker, endast en fjärdedel är för. När det gäller att öka kraven för alkoholservering går opinionen i en annan riktning: 30 procent är för medan drygt 35 procent är emot. En stor andel av svarspersonerna placerar sig i mitten och en relativt stor andel anger också att de saknar uppfattning (se kommentaren till tabell 1).

Figur 1 *Befolkningens stöd för att sänka alkoholskatten samt för att tillåta alkoholförsäljning i livsmedelsbutiker 2001–2016 (procent)*

Kommentar: I SOM-undersökningen ställdes frågan "Vilken är din uppfattning om följande förslag?" och svaren för vart och ett av de i figuren citerade förslagen angavs på en skala från "mycket bra förslag" till "mycket dåligt förslag", samt – för frågorna om försäljning och servering men inte för skattefrågorna – svarsalternativet "ingen uppfattning". I figuren redovisas andelen som svarade "mycket" eller "ganska bra förslag".

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2001–2016.

Opinionsutvecklingen uppvisar ett tämligen entydigt mönster: det starka stöd för liberalisering av alkoholpolitiken som fanns i början av 2000-talet har vänt till ett klart minskande stöd (figur 1, jfr. Hübner, 2012). Den största förändringen uppvisar svaren på frågan om att sänka skatten. Den alkoholliberala opinionen

hade sin topp 2005 då närmare 60 procent var för skattesänkning. Knappt ett decennium senare är andelen nere under 20 procent. Den stora nedgången i stödet för skattesänkning skedde fram till 2010. Förslaget att höja skatten på alkohol har sedan det började ställas haft betydligt större stöd än förslaget att sänka skatten. Den nedgång i stödet för skattehöjning som fanns 2015 verkar ha varit tillfällig och stödet för skattehöjningar ökar långsamt efter en svacka 2015. Detsamma gäller stödet för ökade krav på reglerna för serveringstillstånd.

Stödet för en avveckling av Systembolagets försäljningsmonopol har på ett motsvarande sätt förändrats i en klart mer alkoholrestriktiv riktning. Opinionsstödet för monopolet 2016 är det högsta som uppmätts i någon SOM-undersökning. Den bild som framträder är att den alkoholrestriktiva opinionen som långsamt växt fram under de senaste tio åren består (Karlsson, Weibull & Holmberg, 2016).

Erfarenheter av alkohol

Kunskap och expertis värderas högt i vårt samhälle. Vi vill gärna tro att politiska beslut grundas på vetenskapliga rön och beprövad erfarenhet. Men i en representativ demokrati krävs inte bara att makthavarna är kunniga och lutar sig mot expertis; även vi medborgare måste ha kunskaper om hur världen fungerar för att fatta underbyggda beslut. En central fråga i opinionsforskningen är därför hur stora kunskaper medborgarna egentligen har, och i vilken grad kunskap påverkar politiska åsikter.

En typ av kunskap är de erfarenheter vi själva bär med oss från relationer och händelser i våra egna liv. I alkoholsammanhang är de egna dryckesvanorna ett exempel på sådana erfarenheter – både hur ofta vi dricker och i vilka sammanhang. Vi har tidigare ställt frågor i vad mån människor upplever alkoholens konsekvenser som övervägande positiva eller övervägande negativa för dem själva personligen. Det visar sig att människor har mycket delade meningar om detta, men de positiva är något fler än de negativa – och mest positiva är de som dricker mest (Holmberg, Karlsson & Weibull, 2015). För att ytterligare fördjupa denna problematik har vi utformat en ny fråga som eftersöker i vilken grad människor själva har kommit i nära kontakt med alkoholens negativa konsekvenser: I den nationella SOM-undersökningen 2016 ställdes frågan ”Finns det någon eller några personer i din nära omgivning som enligt din uppfattning dricker för mycket alkohol?”. Det är möjligt att människor har olika uppfattningar om hur mycket som är ”för mycket”, men uttrycket ”dricker för mycket” står rimligen för att alkoholkonsumtionen har fått negativa konsekvenser.

Resultaten från SOM-undersökningen visar att det endast är en minoritet, 44 procent, som svarar entydigt ”nej” på denna fråga medan 19 procent svarar ”vet ej”. Det betyder att en dryg tredjedel, 37 procent, svarar ”ja” på frågan. Denna andel är marginellt högre än vad andra aktuella studier funnit när liknande frågor ställts (Sundin m.fl., 2015). I gruppen som svarar ja är det 4 procentenheter som

Tabell 1 Egen upplevelse av personer i närheten som dricker för mycket (procent) samt verklighetsbilsfrågor 2016 (medelvärde 0–100)

	Någon närstående dricker för mycket (procent)	En måttlig konsumtion av vin är bra för hälsan (0–100)	Alkoholkonsumtionen är ett större problem i Sverige än i resten av EU (0–100)	Svenska ungdomar dricker allt mindre alkohol (0–100)	Minsta antal svars- personer
Samtliga	37	53	35	52	1 631
Kön					
Kvinnor	39	51	38	48	594
Män	34	54	32	56	567
Ålder					
15–29	40	48	31	40	182
30–49	44	52	36	49	294
50–64	38	52	36	53	347
65–85	28	56	36	60	310
Utbildning					
Låg-/medelutbildad	34	54	34	50	656
Högutbildad	40	51	36	55	489
Hushållsinkomst					
Hög (700+ tkr)	40	53	33	57	371
Medel (300–699 tkr)	38	51	35	51	494
Låg (–299 tkr)	33	56	36	49	235
Etnicitet					
Uppväxt i Sverige	37	52	34	53	1 056
Uppväxt i utlandet	30	62	44	42	102
Alkoholvanor					
Nykterist	33	39	45	43	140
Måttlig konsument	37	50	35	47	507
Aktiv konsument	38	60	32	60	487
Någon nära dricker för mycket					
Ja	–	49	38	49	449
Nej	–	55	33	54	695
Vänster-högerideologi					
Klart till vänster	47	50	32	60	112
Något till vänster	38	52	33	54	221
Varken eller	32	51	38	46	344
Något till höger	39	53	36	51	297
Klart till höger	37	62	29	60	143

Kommentar: Tabellen presenterar procentandelen av de svarande som svarat ja på frågan "Finns det någon eller några personer i din nära omgivning som enligt din uppfattning dricker för mycket alkohol?" och medelvärden för svaren på tre verklighetsbilsfrågorna som citeras i kolumnrubrikerna. I frågeformuläret femgradig svarskala som här har omkodats till en skala från 0 (helt felaktigt påstående) till 100 (helt riktigt påstående) – se I tabell 2. Resultaten redovisas för olika kategorier av människor. Med "högutbildad" avses eftergymnasial utbildning. Med "nykterist" avses att man inte druckit sprit/vin/ starköl under senaste året, med "måttlig konsument" att man druckit någon gång i månaden eller mer sällan medan "aktiv konsument" avser att man druckit någon eller flera gånger i veckan. "Problembild" bygger på frågan "Sammantaget, anser du att alkoholkonsumtionens positiva eller negativa konsekvenser överväger [för samhället]/[för dig personligen]". Se Karlsson, Holmberg och Weibull (2017) för mer detaljer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2016.

svarar att den närstående som dricker för mycket är de själva, 16 procentenheter att det är en nära familjemedlem och 22 procent en nära vän (eftersom man kan svara kombinationer av dessa alternativ överstiger procentsumman 37 procent) (Karlsson, Holmberg & Weibull, 2017).

I tabell 1 – den första resultat-kolumnen – presenteras hur stor andel av olika grupper av människor som har en närstående som de upplever dricker för mycket.

Resultaten i tabell 1 visar att kvinnor, yngre, svenskfödda, högutbildade samt höginkomsttagare har fler i sin närhet som upplevs dricka för mycket. Nykterister har något färre i sin närhet som dricker för mycket, men i övrigt finns inga samband med hur mycket man dricker själv – vilket är något förvånande. Möjligen är det så att människors uppfattningar om vad det innebär att dricka ”för mycket” skiftar beroende på hur mycket de själva dricker.

Verklighetsbilder av alkohol

Vid sidan av dessa privata erfarenheter kan även mer generella verklighetsföreställningar om alkoholkonsumtionens effekter ha betydelse för synen på alkohol som samhällsproblem. Vi vet till exempel att människors föreställningar om hur effektiva olika alkoholinstrument är påverkar deras åsikter om dessa instrument (Storvoll m.fl., 2015). En annan typ av verklighetsföreställningar rör uppfattningar om alkoholens konsekvenser för människokroppen och hur mycket det egentligen dricks i Sverige. I 2016 års SOM-undersökning fick de svarande ta ställning till tre påståenden på detta tema. Resultaten från dessa frågor presenteras i tabell 2.

Tabell 2 Verklighetsuppfattningar: Vilken är din uppfattning om följande påståenden? 2016 (procent och medelvärde 0–100)

	Helt felaktigt påstående		3	Helt riktigt påstående		Ingen uppf.	S:a	Medelvärde 0–100
	1	2		4	5			
En måttlig konsumtion av vin är bra för hälsan	9	13	30	21	10	17	100	53
Alkoholkonsumtionen är ett större problem i Sverige än i resten av EU	21	18	21	8	4	28	100	35
Svenska ungdomar dricker allt mindre alkohol	13	11	18	18	12	28	100	52

Kommentar: Frågeformuleringen citeras i rubriken och svarskalan i tabellens kolumnrubriker. I frågeformuläret graderades svarsalternativen 1–5; dessa värden har i medelvärdesberäkningen omkodats till 0–100. Antalet svarande är 1 631–1 636.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2016.

Nu är emellertid kunskap i samhällsfrågor sällan något entydigt. Också ledande experter kan vara djupt oeniga om vad som är rätt och fel. Det är i sådana fall vanskligt att diskutera människors verklighetsbilder som exempel på kunskap eller okunskap. Det första verklighetsbildspåståendet i tabell 2 är ett bra exempel på detta. Frågan i formen av ett påstående gäller en av de mest omdebatterade frågeställningarna kring vad alkoholkonsumtion medför: ”En måttlig konsumtion av vin är bra för hälsan”. Att alkoholkonsumtion har negativa hälsoeffekter är mycket väl belagt, men en rad forskningsrapporter som indikerar att små mängder alkohol kan vara nyttigt har också publicerats (för en översikt se Andréasson & Allebeck, 2015,) och särskilt de positiva rönen har fått uppmärksamhet i massmedia.³ Det är därför inte konstigt om människor har bibringats uppfattningen att påståendet är korrekt. Men ledande alkoholforskare har också ifrågasatt dessa resultat och påpekat att effekterna endast gäller vissa åldersgrupper och vissa sjukdomsdiagnoser (se t.ex. Chikritzhs m.fl. 2015; Andréasson m.fl. 2014). Hur svenska folket ställer sig till påståendet om alkoholens hälsofrämjande effekter redovisas i tabell 2.

Resultaten visar att 31 procent anser att påståendet om de positiva hälsoeffekterna är riktigt, 22 procent att det är felaktigt, 30 procent svarar varken det ena eller det andra och 17 procent anger ingen uppfattning. Svenska folket har alltså mycket delade meningar i denna fråga, även om det är något fler som tror på påståendet än som anser att det är felaktigt.

Den andra verklighetsbildfrågan är påståendet ”Alkoholkonsumtionen är ett större problem i Sverige än i resten av EU”. Här är det möjligt att vissa individer tänker på hur drickande går till, och bedömer att den fyllerikultur med återföljande ordningsproblem som ibland förknippas med Skandinavien ställer till med större bekymmer än så kallat kontinentalt drickande (jfr. Johansson, 2008). Men om det istället är de sammantagna folkhälsoproblemen som vägs in borde det vara väl känt att alkoholkonsumtionen i Sverige på grund av den restriktiva alkoholpolitiken är lägre och problemen därför klart mindre än genomsnittet i EU (se t.ex. WHO, 2014). Av svaren att döma håller de flesta människor med om den senare tolkningen, eftersom 39 procent anser att påståendet är felaktigt och endast 12 procent att det är riktigt. Tjugoen procent svarar varken eller och 28 procent är tveksamma.

Rörande det tredje påståendet är det ännu lättare att avgöra vad som är rätt eller fel svar: ”Svenska ungdomar dricker allt mindre alkohol”. Detta faktum är väl belagt av flera studier (se t.ex. Englund, 2016; Holmberg & Weibull, 2014) och som kunskapsfråga betraktat är detta alltså den bästa av de tre. Det är också något fler (30 procent) som – korrekt – anser att påståendet är riktigt än som anser att det är felaktigt (24 procent). 18 procent svarar varken eller och 28 procent har ingen uppfattning.⁴

I tabell 2 presenteras hur olika grupper av människor ställer sig till de tre påståendena. Vilka grupptillhörigheter och egenskaper som påverkar verklighetsbilden har också analyserats i en multipel regressionsanalys (för detaljer, se Karlsson, Holmberg & Weibull, 2017). Resultaten visar bland annat att äldre är bättre informerade om att ungas drickande minskar än vad de unga själva är. Kvinnor,

utlandsfödda och människor som står till höger i politiken är (felaktigt) mer skeptiska till påståendet om ungas minskade drickande. Människor som dricker alkohol ofta och ser alkoholens samhällseffekter som mer positiva är dock mer benägna att (korrekt) instämma i detta påstående. Män, unga och människor som i högre grad upplever alkoholens effekter som positiva på det personliga planet tar i högre grad (korrekt) avstånd från påståendet att alkoholproblemen i Sverige skulle vara större än i övriga EU. Inga andra signifikanta skillnader finns i denna fråga. Grupper som utlandsfödda, alkoholliberala, och de som dricker mycket alkohol och upplever alkoholens effekter som positiva på det personliga planet är mer benägna att hålla med om att alkohol kan ha positiva hälsoeffekter. Människor med egen erfarenhet av närstående som dricker för mycket tar dock i högre grad avstånd från detta påstående.

Erfarenheter, verklighetsbilder och alkoholpolitik

Avslutningsvis undersöker vi hur människors erfarenheter och verklighetsbilder hänger samman med uppfattningar i alkoholpolitiska frågor. I tabell 3 presenteras samband mellan frågor om erfarenhet och alkoholkonsumtion, verklighetsuppfattningar, åsikter om alkoholpolitiska förslag, problemupplevelser samt alkoholideologi. Sambanden mellan verklighetsuppfattningar och alkoholpolitiska åsikter har även testats i en multipel regressionsanalys (för detaljer om den senare analysen, se Karlsson, Holmberg & Weibull, 2017).

Resultaten visar att människor med erfarenhet av närstående som dricker för mycket är något mer alkoholrestriktiva, men sambanden är svaga. Det finns inga signifikanta samband mellan att ha närstående som dricker för mycket och problemupplevelser på samhällelig eller personlig nivå. En kontrollanalys visar att erfarenhet av närstående som dricker för mycket inte har någon signifikant effekt på människors åsikter om alkoholpolitiska förslag under kontroll för sociala egenskaper och allmänideologisk position. Att dessa påtagliga erfarenheter av alkoholens negativa effekter inte spelar någon roll för människors politiska åsikter kan tyckas förvånande. Men resultaten från sambandsanalysen i tabell 3 visar samtidigt att människors erfarenhet av alkoholkonsumtion *har* betydelse, men då gäller det främst omfattningen på det *egna drickande*. Hur ofta människor dricker alkohol har ett klart starkare samband med alkoholpolitiska uppfattningar och problemanalys än upplevelser av att närstående dricker för mycket. Ju mer man dricker själv desto mer alkoholliberal är man och desto mer positivt upplever man alkoholkonsumtionens effekter. Att privata erfarenheter av konsumtion men inte av närståendes problem har samband med politiska åsikter skulle kunna tolkas att som egenintresset här väger tyngre än själva erfarenheten – en mer restriktiv politik drabbar storkonsumenters plånbok mer. Och att den egna konsumtionen och mer optimistiska verklighetsuppfattningar om alkohol har ett positivt samband skulle möjligen kunna tolkas som ett utslag av önsketänkande.

Tabell 3 Samband mellan erfarenheter av och verklighetsuppfattningar kring alkoholkonsumtion, alkoholpolitiska förslag, problemupplevelser samt alkoholideologi 2016 (Tau b)

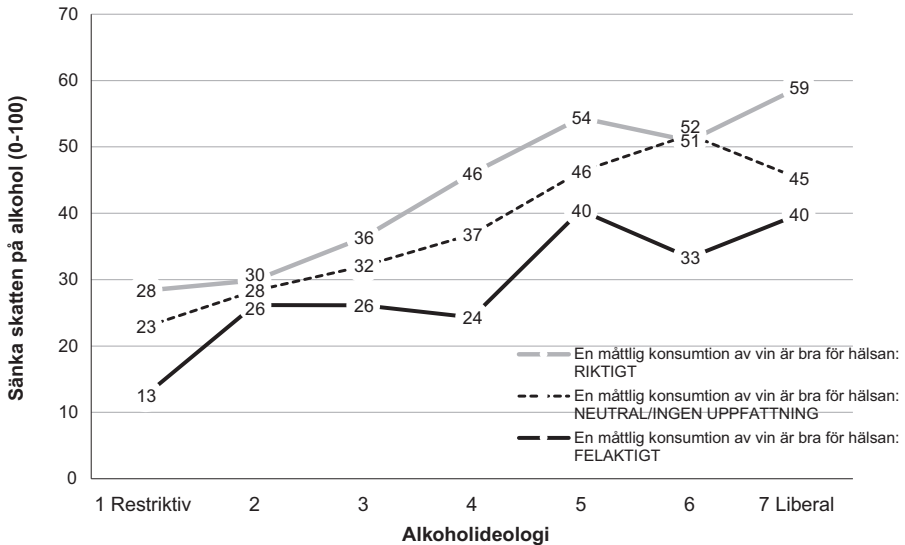
	A Alko. frekvens	B När- stående drickande	C Pos. hälso- effekter	D Neg. Sverige- bild	E Unga dricker mindre
A Alkoholkonsumtion: Frekvens (ggr per år)	–				
B Någon närstående dricker för mycket (=1)	e.s.	–			
C En måttlig konsumtion av vin är bra för hälsan	+20***	-.10***	–		
D Alkoholkonsumtionen är ett större problem i Sverige än i resten av EU	-.09***	+08**	e.s.	–	
E Svenska ungdomar dricker allt mindre alkohol	+17***	-.06*	+13***	-.05*	–
Sänka skatten på alkohol	+20***	-.06**	+23***	-.07**	e.s.
Tillåta försäljning av starköl, vin och sprit i livsmedelsbutiker	+14***	-.06*	+23***	e.s.	+06*
Införa hårdare krav för att få servera alkohol på restaurang, bar, pub	-.26***	e.s.	-.15***	+15***	-.06*
Alkoholkonsekvenser: Personliga	+33***	e.s.	+27***	-.12***	+10***
Alkoholkonsekvenser: Samhälleliga	+24***	e.s.	+20***	-.10***	+11***
Alkoholideologi (restriktiv-liberal)	+10***	-.06*	+19***	-.06*	e.s.

Kommentar. Tabellen redovisar sambandsmått (Tau b) mellan svaren på de frågor som citeras i tabellen. Antalet svarande på de olika frågorna är 964–1 602. "Alkoholkonsumtion: Frekvens" avser gånger per år människor dricker alkohol. "Någon närstående dricker för mycket" är kodad 0 (nej/vet ej) och 1 (ja). De tre verklighetsbildsfrågorna är kodade på en femgradig skala (1 helt felaktigt – 5 helt riktigt). Frågor om alkoholkonsekvenser är kodade på en sjugradig skala (-3 negativa konsekvenser överväger kraftigt – +3 positiva konsekvenser överväger kraftigt). "Alkoholideologi" är kodad på en femgradig skala (1 Det måste finnas tydliga samhälleliga restriktioner när det gäller människors alkoholkonsumtion (t ex lagar, skatter, öppettider och åldersgränser) – 5 Det behövs inga samhälleliga restriktioner, eftersom enskilda människor själva måste ta ansvar för sin alkoholkonsumtion). Se Karlsson, Holmberg och Weibull (2017) för mer detaljer om frågorna. Endast signifikanta samband redovisas i tabellen (e.s. = ej signifikant). P-värden: *** < .001; ** < .01; * < .05.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2016.

De som har föreställningen att alkoholkonsumtion kan medföra hälsovinster tenderar också att ha mer liberala alkoholpolitiska åsikter. Kontrollanalyser med multipel regressionsanalys (Karlsson, Holmberg & Weibull, 2017) bekräftar att ju mer optimistiska människor är om alkoholens hälsoeffekter desto mer alkohol-liberala är de i både skattesänkings- och monopolfrågan. Och detta under kontroll för just deras alkoholideologiska position, vilket illustreras i figur 2. Även bland de allra mest alkoholliberala är viljan att sänka skatten på alkohol begränsad om man själv är skeptisk till alkoholens positiva hälsoeffekter. Hälsofrågan är alltså ett tydligt exempel på ett fall där verklighetsbild kompletterar ideologi när politiska åsikter formeras.

Figur 2 Åsikter om att sänka skatten på alkohol efter alkoholideologi och uppfattning om alkoholens hälsoeffekter 2016 (medelvärde 0–100)

Kommentar: Figuren redovisar svaren på frågan "Sänk skatten på alkohol" som medelvärde på en skala från 0 (mycket dåligt förslag) till 100 (mycket bra förslag) efter alkoholideologi grundad på frågan "I den politiska debatten diskuteras vem som har huvudansvaret för alkoholkonsumtionen – den enskilde eller samhället och myndigheterna. Vilken är din åsikt om detta" som besvarades på en sjugradig skala (1 [Restriktiv] Det måste finnas tydliga samhälleliga restriktioner när det gäller människors alkoholkonsumtion (t.ex. lagar, skatter, öppettider och åldersgränser) – 7 [Liberal], samt efter svaren på frågan "En måttlig konsumtion av alkohol är bra för hälsan" där svaren som besvarades på en skala från 1 (helt felaktigt påstående) till 5 (helt riktigt påstående) samt "ingen uppfattning". Här grupperas svaren 1–2 (Felaktigt), 3+ingen uppfattning (Neutral), samt 4–5 (Riktigt). Antal svarande är 1 452.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2016.

Alkoholliberala är också mer benägna att dela verklighetsuppfattningarna att unga dricker mindre och att Sveriges problem inte är värre än i övriga EU, men här är sambanden något svagare. Under kontroll för andra faktorer finns bara ett signifikant samband mellan dessa två verklighetsbilsfrågor och alkoholpolitiska åsikter: människor som uppfattar de svenska problemen som allvarigare är mer positiva till skärpta serveringskrav. Uppfattningen om utvecklingen av ungas drickande har inga signifikanta samband med alkoholpolitiska åsikter i den kontrollanalysen.

Alkoholopinion på kunskapens grund?

Svenska folkets inställning i alkoholpolitiska frågor har ändrats över tid. Opinionen till stöd den restriktiva politiken minskade i samband med EU-medlemskapet men

den har därefter stärks igen. Idag har den svenska alkoholpolitiken ett brett stöd, och allt fortsatt går opinionen i en restriktiv riktning. Den svenska opinionsutvecklingen har en klar parallell i Norge (Rossow & Storvoll, 2014) medan opinionen i till exempel Canada går i motsatt riktning (Ialomiteanu m.fl., 2014). Ett folkligt stöd för en restriktiv politik är avgörande för dess upprätthållande. Det faktum att alkoholopinionen svänger och går åt olika håll i olika länder understryker därför vikten av att söka förklaringarna till utvecklingen.

I detta kapitel har vi bidragit med ytterligare kunskaper på detta område på temat erfarenheter och verklighetsuppfattningar. En betydande andel – en dryg tredjedel – av svenska folket uppger sig ha egna erfarenheter av någon närstående som dricker för mycket. Att uppleva denna typ av problem på nära håll kan vara både prövande och omvälvande. Det är väl belagt att personer som har en storkonsument av alkohol i sin närhet upplever att de påverkas negativt andras drickande i betydligt högre utsträckning än andra (Ramstedt m.fl., 2015). Samtidigt visar våra analyser något överraskande att denna typ av erfarenhet endast har svaga samband med människors åsikter i alkoholpolitiska frågor. Visst, det finns indikationer på att nära erfarenheter gör människor något mer alkoholrestriktiva och mindre benägna att tro på alkoholens positiva hälsoeffekter. Det är dock andra faktorer som till en mycket större del bidrar till att förklara variationen i den svenska alkoholopinionen. Resultaten påminner om slutsatser i en finsk studie som också konstaterade att upplevelser av problem kopplade till alkohol i det egna hemmet inte påverkade åsikter om alkoholpolitiska styrmedel, däremot finns samband mellan alkoholpolitiska åsikter och upplevelser av störningar på grund av alkohol i lokalsamhället (Holmila m.fl., (2009). Detta har också paralleller med resultat som vi tidigare funnit, att människors upplevelser av alkoholens konsekvenser för dem själva personligen är mindre viktig för deras ställningstagande än upplevelser av alkoholens samhällseffekter (Holmberg, Karlsson & Weibull, 2015). Något förenklat skulle man kunna tolka svaren som att lösningen på mitt personliga alkoholproblem inte är svensk alkoholpolitik (makro) utan vad jag själv gör (mikro).

När det gäller mer generella verklighetsuppfattningar har vi dock hittat något starkare och mer förväntade resultat. Verklighetsuppfattningar om alkoholkonsumtionens konsekvenser kompletterar principiella hållningar och egna problemupplevelser i förklaringen av vilka åsikter människor har kring alkoholpolitiska styrinstrument. Inte minst har uppfattningar om alkoholens eventuella hälsofrämjande egenskaper en påtaglig egen effekt.

Men bilden är mer sammansatt än så. Det sammantagna intrycket är att det finns ett positivt samband mellan å ena sidan hur mycket man dricker och å andra sidan en liberal inställning i alkoholpolitiken och en optimistisk syn på alkoholkonsumtionens effekter, omfattning och utveckling. Ju mer man dricker, desto hälsosammare tror man att alkoholen är och desto mindre problem ser man med alkoholkonsumtionen på det samhälleliga och privata planet. Optimisten kan

välja att tolka dessa resultat som bevis för att svenska folkets alkoholvanor och politiska åsikter grundas i välövertänkta verklighetsuppfattningar, medan cynikern möjligen skulle misstänka att sambanden snarare kan förklaras av egenintresse och önsketänkande.

Noter

- ¹ Projektet "Alkoholopinionen – problemupplevelsens roll" finansieras av Systembolagets råd för alkoholforskning (SRA). Som en bilaga till detta kapitel har vi konstruerat en e-publicerad tabellbilaga (Karlsson, Holmberg & Weibull 2017) med fullständig deskriptiv information om de frågor kring alkohol och alkoholpolitik som vi analyseras. Där finns också redovisningar av resultat av multipla regressionsanalyser som nämns i kapitlet.
- ² Frågor om skattehöjningar på alkohol har även ställts tidigare, bland annat inom ramen för Valundersökningarna vid statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet (jämför Holmberg, 1981).
- ³ Några exempel från 2016: "Ett glas vin om dagen gör dig friskare" Mitt kök/Expressen 2016.11.30; "Nyhet: Champagne hjälper dig att hålla vikten!" Allas.se 20160805; "Fördelarna med vin – och nackdelarna" MåBra.se 20161125; "Därför är det nyttigt att dricka vin!" Femina.se 20160121; "7 anledningar att vin är bra för hälsan – enligt forskning" Nyheter24.se 20160122
- ⁴ När vi tolkar resultaten i dessa analyser går det att anlägga två perspektiv: Det ena är att undersöka vilka grupper som har större respektive mindre kunskaper (det vill säga tar avstånd från den negativa Sverigebilden och instämmer i att ungdomar dricker mindre) och det andra är att i verklighetsbilderna tolka in mer eller mindre optimistiska uppfattningar om alkoholens effekter (instämna om positiva hälsoeffekter och minskat drickande bland ungdomar men avståndstagande från negativ Sverigebild). Det är dessvärre inte möjligt att hålla isär effekter av kunskap respektive optimism/pessimism med hjälp av de frågor vi ställt eftersom de svar som vi med viss säkerhet kan säga stämmer överens med verkligheten samtidigt är exempel på svar som ger uttryck för en optimistisk syn på alkoholens effekter (att ungas drickande minskar och att Sverige *inte* har större problem än andra länder).

Referenser

Andréasson, Sven, Tanya Chikritzhs, Frida Dangardt, Harold Holder, Timothy Naimi & Tim Stockwell (2014). "Vilket är det vetenskapliga stödet för nyttan av måttlig alkoholkonsumtion?" Artikel i rapporten *Alkoholen och samhället* 2014, Stockholm: IOGT och Svenska läkaresällskapet.

- Andréasson, Sven & Peter Allebeck (red) (2005). *Alkohol och hälsa. En kunskapsöversikt om alkoholens positiva och negativa effekter på vår hälsa*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut
- Babor, Thomas (2010). *Alcohol: no ordinary commodity: research and public policy*. Oxford: Oxford University Press.
- Chikritzhs, Tanya, Tim Stockwell, Timothy Naimi, Sven Andréasson, Frida Dangardt & Wenbin Liang (2015). "Has the leaning tower of presumed health benefits from 'moderate' alcohol use finally collapsed?" *Addiction*, 110: 726–727
- Diepeveen, Stephanie, Tom Ling, Marc Suhrcke, Martin Roland & Theresa M. Marteau (2013). "Public acceptability of government intervention to change health-related behaviours: a systematic review and narrative synthesis." *BMC Public Health*, 13:756.
- Edman, Johan & Börje Olsson (2014). The Swedish drug problem: Conceptual understanding and problem handling, 1839–2011. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 31:5–6, 503–526.
- Englund, Anna (red) (2016) *Skolevers drogvanor 2016*. Stockholm: CAN.
- Greenfield, Tomas K., Yu Ye & Norman Giesbrecht (2007). "Alcohol policy opinions in the United States over a 15-year period of dynamic per capita consumption changes: Implication for today's public health practice". *Contemporary Drug Problems*, 34/Winter 649 – 680.
- Giesbrecht, Norman, Anca Ialomiteanu, and Lise Anglin. (2005). "Drinking patterns and perspectives on alcohol policy: results from two Ontario surveys." *Alcohol and Alcoholism* 40:2, 132–139.
- Ialomiteanu, Anca R., Norman Giesbrecht, Edward M. Adlaf & Ashley Wettlaufer (2014). "Trends in public opinion on alcohol issues during a period of increasing access to alcohol: Ontario, Canada, 1996–2011". *Drug Alcohol Review*, 33:3 249–258.
- Johansson, Lennart (2008). *Staten, supen och systemet. Svensk alkoholpolitik och alkoholkultur 1855–2005*. Stockholm: Symposion.
- Holmberg, Sören & Lennart Weibull (2006) "Besök på Calle Grenz Shop", i Sören Holmberg & Lennart Weibull (red) *Du stora nya värld*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören & Lennart Weibull (2007). "Den förändrade alkoholopinionen", i Sören Holmberg & Lennart Weibull (red) *Det nya Sverige*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören & Lennart Weibull (2012). "Alkoholkonsumtion – vanor och volym", i Lennart Weibull, Henrik Oscarsson & Annika Bergström (red) *I framtidens skugga*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören & Lennart Weibull (2013). "Förändringar i alkoholopinionen", i Lennart Weibull, Henrik Oscarsson & Annika Bergström (red) *Vägskäl*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

- Holmberg, Sören & Lennart Weibull (2014). "Restriktivare alkoholopinion men liberalare alkoholvanor", i Henrik Oscarsson & Annika Bergström (red) *Mittfåra och marginal*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, David Karlsson & Lennart Weibull (2015). "Alkoholen som samhällsproblem", i Annika Bergström, Bengt Johansson, Henrik Oscarsson & Maria Oskarson (red) *Fragment*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmila, Marja, Heli Mustonen, Esa Österberg & Kirsimarja Raitasalo (2009). "Public opinion and community-based prevention of alcohol-related harms." *Addiction Research & Theory* 17:4, 360–371.
- Hübner, Lena (2012). "Swedish public opinion on alcohol and alcohol policy, 1995 and 2003." *Journal of Substance Use*, 17:3, 218–229.
- Karlsson, David, Lennart Weibull & Sören Holmberg (2016). "Alkoholideologi och alkoholopinion", i Jonas Ohlsson, Henrik Oscarsson & Maria Solevid (red) *Ekvilibrium*. Göteborgs universitet vid SOM-institutet.
- Karlsson, David, Sören Holmberg & Lennart Weibull (2017). *Alkoholopinionen och verkligheten – tabellbilaga*. Publicerad on-line. Göteborgs universitet.
- Karlsson, David (2012). Alcohol policy and local democracy in Sweden. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 29:3, 233- 252.
- Leifman, Håkan (1998). "Svenska folkets inställning till försäljning av alkohol i livsmedelsbutiker", i Eckart Köhlhorn & Jill Björ (red) *Svenska alkoholvanor i förändring*. Stockholm: Sober förlag.
- Ramstedt, Mats, Erica Sundin, Inger S. Moan, Elisabeth E. Storvoll, Ingunn O. Lund, Kim Bloomfield, Ann Hope, Sveingbjörn Kristjánsson & Christoffer Tigerstedt, (2015). "Harm Experienced from the Heavy Drinking of Family and Friends in the General Population: A Comparative Study of Six Northern European Countries". *Substance Abuse: Research and Treatment*, 9 (Suppl 2), 107–118.
- Rossow, Ingebord & Elisabet E. Storvoll (2014). "Long-term trends in alcohol policy attitudes in Norway". *Drug Alcohol Review*, 33:3, 220–226.
- Storvoll, Elisabet E., Inger Synnøve Moan, & Jostein Rise (2015). "Predicting attitudes toward a restrictive alcohol policy: Using a model of distal and proximal predictors." *Psychology of Addictive Behaviors* 29:2, 492–499.
- Sundin, Erica, Jonas Landberg, Jonas Raninen & Mats Ramstedt (2015). *Negativa konsekvenser av alkohol, narkotika och tobak i Sverige – en ettårsuppföljning av beroende och utsatthet för närståendes bruk*. Stockholm: CAN.
- van der Sar, Rl, E.E. Storvoll, E.P.M. Brouwers, L.A.M. van de Goor, J. Rise & H.F.L. Garretsen (2012) "Dutch and Norwegian Support of Alcohol Policy Measures to Prevent Young People from Problematic Drinking: A Cross-National Comparison." *Alcohol and Alcoholism* 47:4, 479-485
- WHO (2014). *Global status report on alcohol and health 2014*. Genève: World Health Organization.

